

УДК 929Іваницька:[930.2:82-94

Тамара Янченко

●

«ЦЕ ЖИТТЯ БУЛО ОДНИМ СУЦІЛЬНИМ ПОДВИГОМ НЕУСТАННОЇ ПРАЦІ»

**Світлана Іваницька. Пропам'ятна книжка: Спогади друзів.
Єфремовознавчі студії / Упорядник О. Іваницький.
Київ: ВД «Простір», 2025. 440 с.**

●

“THIS LIFE WAS ONE CONTINUOUS FEAT OF TIRELESS WORK”
Svitlana Ivanytska. A memorial book: Memories of friends.
Ephremov's studies / Compiled by O. Ivanytsky.
Kyiv: Publishing House "Prostir", 2025. 440 p.

DOI: 10.58407/litopis.250518

© Т. Янченко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000 0002 2967 0695>

Навесні 2025 р. у Видавничому домі «Простір» (м. Київ) вийшла друком книга «Світлана Іваницька. Пропам'ятна книжка: Спогади друзів. Єфремовознавчі студії», присвячена «одній з найкращих знавчинь життя й діяльності Сергія Єфремова – докторки історичних наук Світлани Григорівни Іваницької», земний шлях якої обірвався 14 квітня 2024 р. в автомобільній аварії [с. 17].

Книга, яка була упорядкована чоловіком Світлани Григорівни Олександром Іваницьким і опублікована завдяки його самовідданій праці, складається з двох частин. У першій частині представлено біографію Світлани Іваницької, пропам'ятні статті істориків Ігоря Гирича, Тамари Демченко, Олександра Коваленка, Наталії Марченко, спогади колег, студентів, друзів і рідних. Другу частину книги складають статті, присвячені життю та діяльності Сергія Єфремова й аналізу його публіцистичних творів, що були опубліковані дослідницею після захисту докторської дисертації у 2019 р.

Завдяки такій структурі та інформативності у книзі відтворюється постать Світлани Іваницької – «талановитої, безмежно відданої улюбленій справі, ініціативної і працьовитої» Людини та вченої: «яскравої особистості, талановитої історикині» [с. 41], «людини слова та обов'язку», «сумлінного фактографа», «неабиякого археографа» [с. 19–20], дослідниці та викладачки. Як зазначає відомий український історик І. Гирич, «пані Світлана була справжньою вченою, яка розуміла цінність документального і статейного матеріалу... З нею було дуже приємно співпрацювати, бо не треба було підганяти і настроювати на робочий лад» [с. 29].

Характеристику першої частини книги розпочнемо з такої оцінки наукової діяльності Світлани Іваницької: «Вона була видатним фахівцем усього спектру центристських українських партій – радикал-демократів / соціалістів-федералістів, знала про кожного її члена дуже багато, була справжньою ерудиткою, яка розбирається в різноманітних нюансах цього надзвичайно складного і незорого під кутом зору джерел питання. Зрештою писала не лише про С. Єфремова, а й про інших інтелектуалів, переважно членів ТУП. Напри-

клад, про Олександра Русова, батька та сина Шрагів, Петра Стебницького, Максима Славінського, Олександра Шульгіна, Євгена Онацького» [с. 28].

Про досягнення С. Іваницької в евристовознавстві розповів на сторінках книги І. Гирич [с. 36, 38]. Насамперед, це оприлюднення спадщини С. Єфремова. Дослідниця підготувала до друку двотомник творів Сергія Єфремова з біографіями окремих людей «Єфремов Сергій. Personalia: Публіцистика 1899–1917 років (“Значущі Інші”: статті, посвяти, сільветки, некрологи, рецензії, полеміка): в 2-х томах. / упорядник С.Г. Іваницька. Запоріжжя–Херсон: Гринь Д.С., 2016. 468 с.». У 2018 р. вийшла наукова монографія Світлани Іваницької «Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільних трансформацій: історико-біографічні аспекти (кінець XIX ст. – 1920 рік): монографія. Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. 596 с.». У Запорізькому університеті вона була захищена як докторська дисертація. У співавторстві з Т. Демченко С. Іваницька написала п’ятисотсторінкову біографію С. Єфремова «Сергій Єфремов: “Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці” / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. Київ: Парлам. вид-во, 2020. 568 с.».

Автори рецензованої книги наголошують, що дослідницю вирізняли такі якості, як цілеспрямованість, наполегливість у реалізації обраної теми, сміливість у постановці питань, заглиблення в сучасну наукову літературу, новаторство, дотримання високих стандартів наукової етики, уміння критично ставитися до авторитетів, комплексно аналізувати джерела й виявляти нові, приховані в них пласти інформації [с. 53]. Наголосимо, що у своїх дослідженнях С. Іваницька використовувала сучасний інструментарій «соціального конструктивізму, поколінневої історії та колективної пам’яті» [с. 157].

Відтак науковий доробок С. Іваницької заслуговує на те, щоб про нього знали, його досліджували, пропагували, використовували [с. 47]. Своїми роботами вона наближала минуле до сучасності, допомагала транслювати систему етичних і естетичних цінностей, намагалася відтворити той ланцюжок поколінь, про який говорив Сергій Єфремов [с. 68].

Цікавими є й спогади студентів про Світлану Іваницьку як викладачку, яка не просто досконало знала свій предмет і добре володіла методикою його викладання, а й мала неабиякий позитивний вплив на здобувачів освіти, була їхнім наставником, другом, тобто тією людиною, що формувала світогляд молоді. Так, студентка С. Іванова зазначає: «З нею можна було говорити годинами, бо вона володіла дивовижною ерудицією. Однак її знання не були сухими або відстороненими. Світлана Григорівна бачила в історії живий зв’язок між минулим і сьогоденням й уміла показати, як уроки минулого можуть бути актуальними зараз» [с. 83].

За спогадами друзів Світлана Іваницька постає перед читачами як особистість, що «мала багато прекрасних рис, серед яких її особлива жіноча чарівність, цілеспрямованість, велика працездатність, системність, практичність» [с. 80], «природна краса, жіночність, інтелігентність, високий науковий потенціал, ерудиція, вміння комунікувати з колегами і студентами» [с. 82].

У пам’яті друзів, колег і студентів вона залишилася тією людиною, яка завжди підтримувала й надихала, допомагала знайти сили йти вперед, навіть коли все здавалося складним. Її мудрість, доброта і глибока людяність залишили величезний слід у серцях тих людей, які її оточували [с. 83].

Особливе місце в книзі займають спогади чоловіка Світлани Григорівни Олександра Іваницького та їхньої доньки Вероніки Іваницької.

Олександр Іванович згадує про Світлану Григорівну не тільки як про «кохану дружину, вірного друга, дбайливу матір», а й як про історикиню, дослідницю, викладачку. Він переонаний, що Світлана Іваницька «була гідною постаті діяча, вивченню життя і діяльності якого присвятила частину свого життя і серця, – Сергія Олександровича Єфремова» [с. 67].

Спогади Вероніки Іваницької розповідають не тільки про саму Світлану Григорівну, а й свідчать про неабиякий творчий і науковий талант її доньки, який розвивався завдяки впливу матері, середовищу, в якому зростала дівчинка, тій теплій, дружній, інтелектуальній атмосфері, що безсумнівно завжди панувала в родині Іваницьких. Ці спогади про щасливе дитинство поряд з батьками, про маму, яка була не тільки вихователкою та берегинею, а й подругою і прикладом для наслідування. Вірші Вероніки, надруковані в книзі, гідні знаних поетів. Це римовані думки про щось дуже дороге, можливо й найдорожче в житті, про пошук молодою дівчиною тієї духовної опори, яку вона втратила після смерті матері:

Тут розпускаються пелюстки весни,
А мені спокою ніде шукати,
Навіть між вод і сосен лісних,
Адже ти цих рядків вже не чуєш [с. 76].

У другій частині книги міститься 20 статей Світлани Іваницької – одноосібних або написаних у співавторстві з іншими українськими істориками, присвячених Сергію Єфремову. Читаночи їх, ми отримуємо цілісну картину життя та діяльності видатного критика, публіциста, історика літератури, громадсько-політичного діяча, академіка ВУАН.

Невипадково у «Пропам'ятній книзі» єфремовознавчий доробок С. Іваницької отримав дуже високу оцінку. Як для початку XXI ст. вона є найвідомішим єфремовознавцем. Зі сторінок книги бачимо, що С. Іваницька дослідила публіцистичний доробок Сергія Єфремова. Крізь призму «теорії поколінь», «соціології знання», концепцій колективної та історичної пам'яті вона проаналізувала сприйняття С. Єфремовим «людей 1840-х» (М. Костомаров, П. Куліш), «людей 1860-х» (Б. Житецький, М. Лисенко, К. Михалючук, С. Ніс, О. Юркевич та інші), «людей 1870-х» (О. Русов, І. Шраг). Дослідниця визначила роль С. Єфремова у творенні Шевченківського канону, охарактеризувала його участь у ювілейних і комеморативних практиках українського руху. В межах біографічного дискурсу С. Іваницька представила місце В. Антоновича та О. Кониського в «життєвому світі» С. Єфремова та з'ясувала роль М. Драгоманова як «значущого Іншого».

Крім сучасних підходів у вивченні спадщини С. Єфремова та її популяризації, варто звернути увагу читачів на персоналії, які згадуються у рецензованій книзі. Наголосимо, що серед них є значна кількість чернігівців: В. Андрієвський, Ганна Барвінок, М. Василенко, А. Верзилів, Л. Глібов, Б. Грінченко та члени його родини, В. Еллан-Блакитний, Б. Кістяківський, О. Кістяківський, О. Кониський, М. Коцюбинський та члени його родини, П. Куліш, О. Лазаревський, Ф. Лизогуб, М. Могилянський та члени його родини, В. Науменко, С. Ніс, Є. Онацький, П. Скоропадський, П. Тичина, І. Шраг, Л. Яновська та інші. Навіть точкова інформація про них може зіграти позитивну роль при подальшому вивченні цих постатей і написанні історико-біографічних досліджень, присвячених життю та діяльності наших земляків.

У соціальному й педагогічному контекстах актуальними є думки С. Іваницької про «теорію поколінь». На матеріалах вивчення публіцистики С. Єфремова стає очевидним, що концепт «покоління» стає потрібним, перш за все, в епоху змін як засіб осмислення трансформаційних процесів і непересічних подій. Концепт «покоління» – своєрідний прояв процесів модернізації суспільства та культури, які неминуче призводять до ситуації протистояння між «старим» і «новим» і одночасно знаходять втілення в конфлікті поколінь. Проблема поколінь розглядається С. Іваницькою та іншими сучасними авторами як особлива форма групової ідентичності, особливий режим соціалізації, особливий спосіб структурування історії, особлива міфологія [с. 115].

Одним із методологічних орієнтирів, що використовувала Світлана Іваницька у своїх дослідженнях, є концепт «узагальненого Іншого», який також можна розглядати в соціальному та педагогічному контекстах і який актуалізується сучасною освітньою парадигмою. Поняття «узагальненого Іншого» було запроваджене до наукового обігу соціологом Д.-Г. Мідом, який вважав, що індивід формує образ «узагальненого Іншого» у процесі соціальної взаємодії, за якої цілі, цінності, очікування, думки членів певної групи стають прийнятними і для конкретної особи, яка їх «привласнює» [с. 157].

Світлана Іваницька у дослідженнях використовувала поняття «життєсвіт», що корелюється з сучасною особистісно-орієнтованою освітою. Поняття «життєсвіт», яке запровадив німецький філософ і соціолог Ю. Габермас, бере свої витoki з феноменологічної соціології. Ю. Габермас вважає, що життєсвіт являє собою погляд із середини окремого суб'єкта, складається з культури, суспільства та особистості. Участь у комунікативній дії і досягнення взаєморозуміння з точки зору кожної із зазначених позицій сприяють відтворенню життєсвіту через інтеграцію суспільства та формування особистості. Поняття «комунікативної дії» вимагає, щоб дійові особи були розглянуті як суб'єкти, що говорять і слухають, бо пов'язані тісними стосунками з об'єктивним, соціальним або суб'єктивним світом, відстоюють значущість того, про що говорять, думають, у чому переконані [с. 158].

Світлана Іваницька звернула увагу на таку актуальну проблему сьогодення, як формування української нації та національної ідентичності українців. Ці процеси дослідниця розглядає крізь призму поглядів С. Єфремова. У його уяві процес «конструювання» модерної української нації поставав як «історія поколінь», а пошанування традицій та символічних цінностей («народ», «нація», «культура», «мова», «книжка») вбачалося гарантом безперервності цього процесу в умовах постійної конкуренції з боку домінуючих націй та дискримінаційних сплесків імперської політики. З цією метою С. Єфремов наполягав на потребі порозуміння й співпраці поколінь [с. 166].

Рецензована книга містить бібліографію Світлани Іваницької – 247 позицій: монографії, розділи у колективних монографіях, статті, матеріали конференцій, рецензії, енциклопедичні статті, а також видання, упорядковані дослідницею.

Цю книгу приємно тримати в руках, а ще приємніше та надзвичайно цікаво читати. Якби не контекст, не розуміння тієї трагічної події, що спричинила її появу...

У одній із праць, опублікованих у рецензованій книзі, С. Іваницька писала: «Французький соціолог і історик М. Хальбвакс запровадив поняття “колективна пам’ять”, дійшовши висновку, що індивіду доступні два види пам’яті: особиста і колективна. Особиста пам’ять – пам’ять внутрішня, автобіографічна ... Колективна пам’ять за своєю природою соціальна, історична ... Колективна пам’ять спирається на індивідуальну, але не зміщується з нею: якщо спогади індивіда проникають в колективну пам’ять, вони трансформуються, перетворюються» [с. 114].

Рецензована книга – про пам’ять: особисту і колективну, про Світлану Іваницьку, результати її кропіткої, невтомної і надзвичайно важливої й актуальної праці та про її «героя» – Сергія Єфремова.

References

Svitlana Ivanytska. Propam’iatna knyzhka: Spohady druziv. Yefremovoznavchi studii / Uporiad. O. Ivanytskyi [Svitlana Ivanitska. A memorial book: Memories of friends. Ephremov’s Studies / Compiled by O. Ivanitsky]. (2025). Kyiv, Ukraine.

Янченко Тамара Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14000, Україна).

Yanchenko Tamara – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, head of Department of Pedagogy and Methods of Teaching History and Social Disciplines, T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collehium” (53 Hetmana Polubotka str., Chernihiv, 14000, Ukraine).

E-mail: tamyanchenko@gmail.com

Дата подання: 12 серпня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 20 вересня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Янченко, Т. Рецензія: «Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці» // Світлана Іваницька. Пропам’ятна книжка: Спогади друзів. Єфремовознавчі студії / Упорядник О. Іваницький. Київ: ВД «Простір», 2025. 440 с. *Сіверянський літопис*. 2025. № 5. С. 191–194. DOI: 10.58407/litopis.250518.

Цитування за стандартом APA

Yanchenko, T. (2025). Retsenziia: «Tse zhyttia bulo odnym sutsilnym podvyhom neustannoi pratsi» // Svitlana Ivanytska. Propam’iatna knyzhka: Spohady druziv. Yefremovoznavchi studii / Uporiadnyk O. Ivanytskyi. Kyiv: VD «Prostir», 2025. 440 s. [Recension: “This life was one continuous feat of tireless work” // Svitlana Ivanitskaya. A memorial book: Memories of friends. Ephremov’s studies (2025). Compiled by O. Ivanitsky. Kyiv: Publishing House “Prostir”. 440 p.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 191–194. DOI: 10.58407/litopis.250518.

